

Številka: 0120-289/2017-9

Datum: 21. maj 2020

Zadeva: Stališče Komisije Republike Slovenije za medicinske etike o spremembah in dopolnitvah Pravilnika o izvrševanju Zakona o matičnem registru

Komisija Republike Slovenije za medicinske etike (v nadaljevanju: KME RS) vidi velike etične dileme v celovitosti obstoječe pravne ureditve določanja, registracije in spreminjanja spola v Republiki Sloveniji. Predlagano konkretno spremembo zakonodaje s področja spreminjanja spola, ki je predmet vprašanja za KME RS v tej luči ocenjujemo kot minorno in kot poseg v pravo, ki očitnih velikih etičnih dilem na zadevnem področju urejanja ne rešuje. KME RS zato poziva zaprositelja v zvezi z minorno spremembo zakonodaje, naj se odpove tovrstnim korektivnim poseganjem v zadevno zakonodajo in raje opravi celovito študijo, ki naj razkrije potrebo ali odsotnost potrebe po celoviti reformi te zakonodaje. Za to KME RS vidi kot neizbežno temeljito, poglobljeno in ambiciozno primerjalnopravno študijo. V njej naj zaprositelj posebej skrbno prouči novo nemško ureditev na zadevnem področju. Ta je po razpoložljivih podatkih prestala skrbno etično kontrolo (Nationaler Ethikrat) in ustavnopravno in politično presojo in po razumevanju KME RS ni prepoznana kot posebej etično sporna. V Sloveniji ne prepoznavamo velikih kulturnih ali pravnih posebnosti, zaradi katerih bi veljalo vztrajati na zelo drugačnih pristopih, kot v sodobni Nemčiji glede pravnih in zlasti etičnih vprašanj določanja, registracije in spreminjanja spola.

Utemeljitev:

KME RS se večkrat srečuje z mnenji različnih vložnikov oziroma z njihovimi zaprosili za mnenja s širšega področja določanja, registracije in spreminjanja spola. Ob tem je pridobila vpogled v slovensko in tujo zakonodajo z zadevnega področja in temeljne pravne in etične dileme v zvezi z njim, v teoriji ter (u)pravni, medicinski in siceršnji praksi.

KME RS prepozna v veljavni slovenski pravni ureditvi resne potenciale etičnih problemov v zvezi s svobodnim razvojem osebnosti človeka (1.) določanja in prve registracije spola (v rojstni matični knjigi):

- a) ob pravni določitvi spola ob biološko nejasnih, mejnih situacijah; in
- b) ob ustrezni verjetnosti razvoja dojemanja lastnega spola v drugačno smer od registriranega oziroma biomedicinsko usmerjanega.

Dodatne potenciale etičnih problemov in aktualne etične probleme KME RS prepozna (2.) v ureditvi postopka spreminjanja spola in teh postopkih v praksi.

Kot je znano, slovenska pravna ureditev določanja in registracije spola človeka temelji na obveznem vpisu v javno knjigo po rojstvu brez odlašanja in pozna zgolj dva spola, od katerih se pač eden vpiše tudi v biomedicinsko dvomljivih, nejasnih, spornih primerih. Predpisano, to je

pravno merilo je biološki spol glede na primarne spolne znake novorojenca, po potrebi, podredno natančnejša medicinska preiskava spolnih žlez in druge medicinske in biološke preiskave novorojenca. Ta ureditev je zlasti po nedavnem sprejemu in uveljavitvi drugačne upravnopravne ureditve v Zvezni Republiki Nemčiji (z možnostjo registracije neopredeljenega spola in prepustitve drugačne odločitve polnoletni osebi, na katero se tak vpis ob rojstvu nanaša), tudi v Sloveniji v glavnem obveljala ne le ustavnopravno in družinskopravno, ampak tudi kot etično problematična.

Po KME RS razpoložljivih informacijah se v svetu vse bolj nedvoumno kot podlaga za določitev in registracijo spola polnoletne osebe uveljavlja psihični oziroma psihosocialni spol. Pri tem ključno vlogo pri opredelitvi prepuščamo osebi, na katero se opredelitev nanaša. Ob tem ji moramo na nevsiljiv način nuditi kvalitetno multidisciplinarno podporo za prepoznavo lastnega telesa in duševnosti in čim manj stresno informirano in primerno svobodno opredelitev za lastni spol. Vsi postopki pri tem se morajo zlasti skrbno izogibati stigmatiziranju in diskriminiranju oziroma minimirati verjetnost in možnost stigmatiziranja in diskriminiranja. To še toliko bolj, če je ob postopku opredeljevanja spola odprt tudi postopek prepoznave in sprejemanja spolne usmerjenosti. Pri tem ni nujno, da je njena opredelitev posledica spoznanja o lastnih psiholoških patologijah na področju razumevanja in dojemanja (lastnega) spola oziroma opredeljevanja za določen spol ali zavračanja določenega lastnega spola (in spolne usmerjenosti).

V tem smislu t.i. biološki spol, kot ga tudi v Sloveniji tradicionalno razumemo kot sinonim za spol v (u)pravnem smislu, pridobiva funkcijo provizorične registracije (uradnega vpisa v javne listine) iz praktičnih razlogov, dokler pač o spolu v vseh njegovih kompleksnejših psiholoških in psihosocialnih razsežnostih resno ne odloči prizadeti sam po ustreznih življenjskih izkušnjah. Dolgoletne mednarodne statistike potrjujejo, da se v ogromni večini primerov omenjeni biološki in psihični oziroma psihosocialni spol pokrijejo in potrebe po spremembi uradne registracije spola ni, ni pa to kajpak nujno. Nadrobnosti pravne in dejanske možnosti določitve spola, prve in možnih naknadnih registracij spola oziroma spremembe spola danes razumemo kot pomemben faktor zagotavljanja svobodnega razvoja osebnosti človeka in s tem pomemben del človekove svobode, tudi znotraj koncepta človekovih pravic. Spol človeka na ta način evolucijsko pridobiva pomembne elemente pravice in ni več zgolj navadno fizično dejstvo.

Zlasti za primere, ko je biološki spol ob rojstvu količkaj resno nejasen, v svetu vse bolj zagovarjajo pravno ureditev, ki naj odločitev o spolu polno odloži in predvidi registracijo t.i. neopredeljenega spola, včasih imenovanega tudi "nulti" spol ali, zlasti v novinarstvu, (biološko in pravno močno narobe) tretji spol. Prizadeta oseba ima pri tem takšno ali drugačno pravno predvideno dodatno možnost, da se opredelitvi za moški ali ženski spol tudi odpove in trajno zadrži registrirani neopredeljeni spol. V vsakem primeru pri registraciji podatka o spolu v svetu po razpoložljivih podatkih vse bolj zagovarjajo potrebo po skrbnem multidisciplinarnem pretehtanju vseh vidikov odločitve za en ali drugi spol, celo, kadar se ta določa zgolj provizorično in začasno. Posebej se tudi tu izpostavlja potreba po multidisciplinarni nevsiljivi podpori prizadetemu v postopku prepoznavanja svoje lastne t.i. spolne identitete oziroma opredelitve za določeno registracijo spola. Takšna ureditev se zdi nasploh etično primernejša od trenutne slovenske rešitve, ki odložitve opredelitve spola z omenjeno tretjo rešitvijo sploh ne priznava.

V slovenski literaturi, zlasti družinskopravni, posebej izpostavljajo, da je sprememba registriranega spola kot brez dvoma vsestransko pomembnega formalnega dejstva (ki velja lahko samo za naprej in ne more popraviti morebitnih napačnih vsebinskih presoj za nazaj) v Sloveniji pravno postopkovno vezana na predhodno ugotovitev duševne patologije prizadetega - "motnje v dojetju lastnega spola", da je torej v Sloveniji pravno potrebna ugotovitev patologije, da se sme uradno priznati spremenjen spol. To okoliščino dojemajo v pravu precej množično kot zastarelo (zlasti primerjalnopravno v zvezi z nekaterimi novimi ureditvami v svetu,

zlasti npr. v Nemčiji), pogosto ob tem citirajo razvoj človekovih pravic v zvezi s spolnimi usmerjenostmi (ki se sicer v glavnem uradno ne smejo registrirati, kot spol, so pa v zgodovini tudi značilno prešle fazo patologiziranja v današnjo variacijo normalnega).

Vsekakor je sprememba uradno registriranega spola bistveno bolj pravno usodna, kot bi bila registracija spolne usmerjenosti in podvržena bistveno večjim potencialom zlorab in neetičnemu ravnanju. To mora seveda ustrezno upoštevati tudi pravna ureditev postopka določanja, registracije in zlasti spreminjanja spola. Res pa je na drugi strani tudi, da v nasprotju s splošnim prepričanjem okoliščina spola v sodobnih državah zahoda izrazito progresivno izgublja na pravnem pomenu - vse manj in manj pravic in tudi dolžnosti je vezanih na spol, od delovnega, socialnega, vse bolj pa tudi družinskega prava, kar manjša politično brizantnost družbenega in zlasti tudi pravnega (pre)urejanja takih postopkov.

Za Komisijo Republike Slovenije za medicinsko etiko
dr. Božidar Voljč, dr. med.,
predsednik KME RS